

ТЎРТИНЧИ АМАЛИЙ МАШҒУЛОТ

Мавзу: Гапнинг ифода мақсадига кўра ва тузилишига кўра турлари. Содда гаплар, қўшма гаплар, ўзга гапли қурилмалар. Икки составли (икки бош бўлакли) ва бир составли гаплар; йиғиқ ва ёйиқ, тўлиқ ва тўлиқсиз гаплар. Иккинчи даражали бўлакларнинг иштирокига кўра гап типлари.

Режа:

1. Янги сўзлар.
2. Шева сўзлари.
3. Чет ва ҳақорат сўзларининг услубий хусусиятлари.
4. Барқарор бирикмалар ва уларнинг бадиий матндаги ўрни
5. Агнонимлар.

Назарий савол ва топшириқлар

1. Янги сўзлар бадиий матнда қандай вазифа бажаради?
2. Шева сўзларининг эстетик вазифаси ҳақида маълумот беринг.
3. Чет ва ҳақорат сўзлари нима мақсадда бадиий матнга олиб кирилади?
4. Барқарор бирикмалар деб нимага айтилади?
5. Агнонимлар деб нимага айтилади?

Тавсия: Назарий савол ва топшириқлар асосида талабаларнинг билимини синаб кўринг. Талабаларнинг фаоллигига Ўз муносабатингизни мунтазам билдириб боринг. Уларнинг назарий билимларини ўзлари топиб келган бадиий асар матни мисолида изоҳлашларини талаб қилинг. Сухбат тарзини тез-тез ўзгартириб туринг. Чунки бир хиллик талабалар фаоллигига салбий таъсир кўрсатади. Баҳолашда ҳар доимгидек адолатли бўлишингизни тавсия қиламиз.

Таҳлил учун машқ. Матннинг ифода мақсади ва мазмунига кўра типларини аниқланг. Матннинг лексик-семантик хусусиятлари бўйича таҳлил қилинг. Матндаги бадиий тасвир воситаларини аниқланг.

Тонг сахар – сут оқармаган вақт.

Тонг сахар – оқ ип билан қора ипни ажратиб бўлмас вақт.

Ботир фирқа зироат сувлади.

Шланг билан настарларига сачратиб сув сепди. Атир гулларига сачратиб сув сепди. Сувни ток жўяси бошидан оқизиб қўйди.

Ўзи зироат айланди.

Сахар салқин бўлди. Сувли зироат сахардан-да салқин бўлди.

Шу вақт кўчадан иккита оппоқ соя ўтди. Соялар зироат қабатлаб-қабатлаб ўтди. Гангир-гунгир гаплашиб ўтди:

- Манави боғда кимдир юрибди.
- Ким бўлади, эгаси-да.
- Ўзи, кимни боғи бу?
- Эсонов деган бор-ку, ўшаники.
- Ҳа, Қизил денг, Қизил!
- Қизилки... айтгили йўқ. Қизил байроқ!
- Шугина қизилда олам-жаҳон боғ бор-а?
- Қизиллар умрида қўлини совуқ сувга урмаган. Авом халқни ишлатиб

боғ яратган.

Оппоқ соялар ўтиб кетди.

Ботир фирқа уларни кетидан қараб қолди.

«Ажабо, булар нега бундай оппоқ либосда юрибди? – дея ўйлади. – Арвоҳ-а, арвоҳ. Ўзи, булар бемахалда қаердан келяпти?»

Ичкари кирда. Кўрганларини кампирига айтиб берди.

- Биламан, кўзим тушган, биламан, – деди кампири.
- Арвоҳга ўхшайди-я? Оғироёқ аёл дуч келса... бўйидан тушириб қўяди.
- Ҳаммаёқ мусулмонобод бўлиб кетди, раис бова, мусулмонобод бўлиб кетди. Мусулмонлар ана шундай кийинади. Сизгаям шунақа уст-бош олиб берайми?

- Ўзи, у қанақа кийим бўлди?
- Оппоқ иштон-кўйлак. Нима қипти?
- Бошидаги... тувакка бало борми?
- Тувак?
- Ҳа, ёш болани тагига қўядиган тувак.

Кампири хиринг-хиринг кулди. Тиззасига уриб-уриб кулди.

- Така, раис бова, така! – деди.
- Така? У нима энди?
- Мусулмончилик белгиси.
- Энди шуларни киймаса нима қипти?
- Така киймаса мусулмон бўлмайди, раис бова. Олиб бер десангиз олиб бераман.

- Уларни кийиб нима қиламан?

- Мусулмон бўласиз, нима қилардингиз, мусулмон бўласиз.
- Т-фу-у-у!

Кампирини дами ичига тушди. Дарҳол гапни бурди.

- Айтдим-қўйдим-да, раис бова, - деди. – Сиз катта одамсиз, партия ветеранисиз. Сизга ярашмайди.

Ботир фирқа кампирини гапидан тинчланди. Ўзича бош ирғади. (Т.Мурод. Бу дунёда ўлиб бўлмайди.)

Тавсия: Ушбу машқни бажариш учун дастлаб, гуруҳдаги иқтидорли талабалардан бирига матнни ифодали қилиб ўқитинг. Матн ва унинг муаллифи ҳақида талабалар билимини синаб кўринг. Бунинг учун қуйидагидек саволлардан фойдаланинг: *Ушбу матн қайси асардан олинган? Асар нима ҳақида? Асарнинг бош қаҳрамони ким ва у қандай одам? Асар муаллифи қачон ва қаерда, қандай муҳитда яшаган? Унинг яна қандай асарларини биласиз? Ушбу матннинг маънавий ва маърифий аҳамияти ҳақида қандай фикрдасиз? Матннинг кинояга асосланган ифода услубидан қандай мақсад кўзланган деб ўйлайсиз? Мазкур матн бугунги кун нуқтаи назаридан қандай аҳамиятга эга?* Лисоний таҳлилни машқ шартига мувофиқ амалга оширинг.

Гуруҳдаги иқтидорли талабалар учун қўшимча машқ:

Таҳлил учун машқ. Матнни шакллантирувчи воситаларни аниқланг ва тема-ремастик муносабат ҳақида маълумот беринг.

Ўзинг шифо бер

- Уҳ... оҳ... вой, вой, вой-е, вой-дод... олло... олло... ўламан. Ҳой, Мавлонқул, кел, оғзимга сув томиз... Вой, одам бўлишим гумон, уҳ...

- Қўйинг, ота, шунақа деманг.

- Йўқ, сен билмайсан, ишим қийин, ўламан, Мавлон. Бор, бор, ғунажинингга қара, туғиб қўйди... Ҳой Хайрулло, оқпадар, кулоғингга пахта тикдингми?

- Лаббай, отажон?

- Кўрпачанинг тагидаги пулдан 5 тийин олиб чиқиб пол очириб кел. Вой, оҳ, ху-уудо...

- Ота, полчига нима дейман?

-Вой, бу оқпадар мени жудаям куйдириб кукун қилди-да, нима дер эдинг: отам касаллар, бир пол қаранг, дейсан, вой-е, вой; вой-эээ, шуни ҳам билмайсан. Марг сендек тарбиясиз туғилғонингга, вой... а, уҳ, вой... худо. Суйган бандангга дард берасан, суюклик бандангдан дардни олсанг, нима бўлар экан, вой, вой...

- Ота полчи пол кўриб туриб айтдики, Кўҳинқорининг тескари пири тегибдир. Бир қора қўй сўйиб, худо йўлида хомталаш қилса, кўрмагандек бўлиб кетадир, деди.

- А, нима дединг, бир қўй худойи? Хайрулло, 5 тийинниг ҳаммасини тутқаздингми?

- Ҳ-ҳаммасини.

- Вой ер ютсин, икки дунёда ҳам одам бўлмайсан. Вой, вой, худо, ўзинг шифо бер. Бор, Мавлонни чақир. Ўҳ. Қўй сўяр эмишман. Бели оғримаганинг нон ейишига қара, вой, қўй, вой-ээ, қўй, қўй.

- Ҳа, ота, нима ишингиз бор?

- Вой, вой... Ўғлим Мавлон, бор, домла поччангни чакириб кел, вой, ух...
Олло. Менга дам солиб қўйсинлар. Вой, жоним.
- Ассалому алайкум. Аҳмаджон, баҳай...
- Ух... Бир оз тобим қочди, тақсир.
- Худо сақласин. Майли, зарари йўқ, худо суйган қулига дард берадир.
Қани келинг, бир дам солиб қўяй. Тангри хоҳласа кўрмагандек бўлиб кетасиз. Кал Ражабникида худойи бор экан, мени кутиб турибдирлар. Тезрок бормасам бўлмайдир.
- Хўп, тақсир, ух...
- Фе гўспандоллокун ва ала хала жойин. Муродатун дангалун, куф...
Оғдарма қилиб гунг солуйсуф...
Қалай, Аҳмадали, тузук бўлий дедингизми?
- Ҳа... та...қ...сир.
- Болам Мавлон, дўхтир-пўхтирга кўрсатмадингизми?
- Йўқ.
- Яхши, ақллик иш қилибсиз. Дўхтир ҳаром ўлдириб қўяр эди. Мен дам солиб қўйдим, худо хоҳласа эрта – индин юриб кетадир. Хайр.
- Шошманг, тақсир, мана, назрни олинг.
- Койиб нима қилар эдинг, ўғлим.
- Хайр.
- Хайр, тақсир, яна эртага бир дам солиб кетасиз-да.
- Ота, отажоним...
- Вой, дунёдан ўтдилар, меҳрибоним отам, ғамгузорим отам...
Иннолиллоҳи ваинноиллоҳи ражинун. (А.Қаҳҳор)